

De koekoeksklok en de toverlantaarn

Krrr, tik... Ik hield mijn adem in. Bam. Het deurtje sloeg weer dicht, hoewel de koekoek zich niet had laten horen. Hij had zich in geen twintig jaar laten horen op het hele en halve uur, zoals ik me nog uit mijn jeugd kon herinneren. Nog altijd wachtte ik op het 'koekoek'... tevergeefs.

Natuurlijk hoopte ik dat ik snel zou wennen aan de geluiden van de stomme koekoeksklok die al een paar dagen in mijn huis hing. Ooit sierde hij de woonkamer van mijn grootouders, waar hij knarsetandraderend mijn jeugd wegtikte. Na de dood van mijn grootvader hing de klok in oma's bejaardenflat aan de muur, waar het knarsen en raspen van het slingeruurwerk erger was geworden en waar de koekoek had gezwegen na de tik. Sinds ook oma was overleden en na lang bakkeleien de erfenis was verdeeld, hing de klok in mijn studeerkamer, waar eens per half uur de koekoek zwijgend de mij toebedeelde resten van het huishouden van mijn grootouders in zich opnam.

Nu de koekoek zweeg achter het gesloten deurtje en het uurwerk gelaten voortkraakte op het ritme van de slinger, wond ik de veer van mijn opa's grammofoon op. Hoewel de nalatenschap buiten de zwijgende koekoeksklok en de grammofoon uit onder meer een aantal schellak platen had bestaan, was er maar één melodie die me aan mijn opa herinnerde. Ik zette de naald in de groef en liet het geluid uit de grote hoorn schallen. 'Koekoek, koekoek...' De vogels en het bos walsten door de kamer, begeleid door de zingende boswerkers in hun lederhosen die het lied van de koekoek bejubelden terwijl ze het door sagen bezongen Zwarte Woud introkken, de geboortegrond van mijn grootvader.

Mijn vrouw vond het allemaal maar niets. Toen ik de grammofoon het huis binnenbracht, zei ze onmiddellijk dat ze de koperen hoorn niet wilde poetsen. "Dat is toch niet meer van deze tijd, Jonathan," zei ze. Het koper en het krakende uurwerk werden zo uit de huiskamer verbannen, net als de rest van de herinneringen aan mijn opa het echtelijk strijdveld moest verlaten. Ze kwamen in mijn krappe studeerkamer te staan, waar ik minder studeerde dan mijmerde.

Daarvoor gebruikte ik opa's stoel. De stoel was meer een godentron, vervaardigd van zwaar eikenhout en voorzien van kunstig houtsnijwerk. Grote koperen nagels hielden de rundlederen zitting op zijn plaats. Opa had het vaak koud, ondanks dat hadden de sporen van vonken uit de

haard het hout getekend. Hij zat meestal dicht bij het vuur, met het vel van een of ander dier om zijn schouders geslagen, voorovergebogen zodat ik onder zijn dunne haren de ouderdomsvlekken op zijn schedelhuid kon zien. Hij had me dan aan Odin doen denken, zoals hij half blind was en met zijn ene oog nog staarde in de verten van zijn geheugen. Zoals ik nu, vanaf dezelfde zetel, zelf ook staarde naar het verleden.

Op het dressoir voor me stonden nog twee voorwerpen van opa. Beide had hij zelf geknutseld in de crisis, in de oorlog, en toen het slecht ging met de handel. Het ene was een miniatuur stoommachine, de andere een toverlantaarn. Ze waren uit blik gesneden: hier en daar kon ik de naam van de fabrikant van doperwten of appelmoes nog lezen. Met koper en soldeer waren ze in elkaar gezet; misschien niet mooi, maar zeker met vakmanschap. Na al die jaren werkte in ieder geval de stoommachine nog.

Ik zag mijn vrouw nog kijken nadat de stoomfluit fier had geklonken. “Wat moeten de burens daar wel niet van denken?” En nadat ze het stoommechanisme had gezien, met de tere vuurpijpen van en naar het waterreservoir, en het brandende bakje spiritus, had ze zuinig gekeken. “Dat is brandgevaarlijk, Jonathan.”

Maar nu was ze niet thuis. Mijn hand reikte naar het bakje spiritus, doch haperde. Naast de stoommachine lonkte de toverlantaarn. De krakkemikkige blikken behuizing waaruit de projectiebuis stak, zag er vele malen gevaarlijker uit dan de stoommachine. Ik opende het deurtje in de zijkant. Binnen de behuizing zag ik een houder voor een waxinelichtje. Ik herinnerde me de grote houten doos waarin de kwetsbare afbeeldingen zaten, die had ik op de kast gezet. Dus schoof ik de troon moeizaam naar de kast. Toen ik erop stond had ik de doos snel te pakken. Krr, tik... De koekoek schoot vlak naast me uit zijn klok naar buiten. Voor ik het wist, schoot hij terug naar binnen en klapte het deurtje weer dicht. Bam. Ik had al een half uur verspeeld met mijmeren. Ik pakte de doos en sprong op de vloer. Snel tuigde ik nu de toverlantaarn op: het waxinelichtje uit mijn theecomfort erin geplaatst, de eerste strook in de projectiebuis gestoken, de gordijnen gesloten: de voorstelling kon beginnen.

Het duurde even voor ik in het flakkerende vlam van het waxinelichtje de omtrekken duidelijk genoeg kon zien. Het was alsof ik door bewegend water keek. Met een huiverig herinnerde ik me weer de keer dat ik bijna verdronk: bij het stoeien met mijn neven was ik in de sloot achter het huis

van mijn grootouders gevallen. Ik was drie jaar oud, lag op de bodem van de sloot, en ik kon niet zwemmen. De film van mijn leven was nog te kort om opgemerkt te worden. Maar daar, verzwommen achter het water, zag ik de vertrouwde figuur van mijn opa, die in de sloot stapte en mij eruit viste. Die zomer nam hij me mee naar het strandje bij de rivier, waar ik leerde zwemmen. De wildernis onderaan de dijk, op de grens van land en water, vanaf de weg ongezien tussen het riet, werd in de jaren erna het terrein van cowboys en indianen. Ik sloop er met mijn neven achter mijn opa aan, die door het water waadde, naar het schiereiland met de door wind kromgetrokken bomen. Daar lagen de resten van een kampvuur. Daar vertelde opa verhalen van verre landen, tot de zon onderging en ik met een hoofd vol dromen van heldendaden naar huis terugkeerde.

De verbeeldingskracht van de herinnering verscherpte de projectie. De toverlantaarn toonde de prairie. Een reeks huifkarren aan de ene kant, indianen te paard aan de andere kant. De flakkerende vlam gaf het geheel de rode gloed van de vroege avond. In de onscherpte aan de rand speelden mijn herinneringen me parten, de in een bizonvacht gehulde indiaan die er stond afgebeeld had een zekere gelijkenis met mijn opa, die mij het levenlicht had teruggegeven.

Ik schoof een tweede strook met afbeeldingen in de toverlantaarn. De afbeelding die ik zag, was gebaseerd op de reis van Livingstone en de verhalen over Tarzan. Ik zag ze daarmee zo weer in de serre zitten, mijn grootouders. Tussen de plantenweelde genoten ze van een kopje thee. De parkieten vlogen er, al krijsend, vrij rond. Voor ons, de kleinkinderen, was er veel te ontdekken: de boeken over en atlanten van verre landen onder de vensterbanken, knikkers als juwelen uit een ver verleden in de kieren van de houten vloer, de schilderijen aan de wand die de haven van Tripoli en de bron van de Nijl moesten voorstellen. Tussen de bladeren van olieverf dachten we de meest exotische dieren te zien. En op de achtergrond was er krr, tik... de koekoekende houten vogel die de concurrentie met de parkieten aanging en langzaam mijn jeugd wegknarste.

Met trillende handen schoof ik de derde afbeelding in de toverlantaarn. Aan de slijtage had ik het direct herkend: dit was de afbeelding die het hoogtepunt van iedere voorstelling vormde, omdat het duistere landschap van het Zwarte Woud talloze verhalen aan mijn opa ontlokte. Kobolden, prinsessen, heidense goden, struikrovers: niets bleef verborgen achter de sluiers van zijn jeugd. Het avondlicht flakkerde achter het silhouet van de bergen, frêle wolkenflarden verbeeldden de feeën. Ik voelde de mystieke verbondenheid met de streek, een band die was aangehaald met verhalen en werd verknoopt met herinneringen.

Hoe vaak had ik het verhaal van het wisselkind gehoord, waar kobolden hun eigen kind in de wieg van een mensengezin legden? Hoe vaak had ik het niet gehoord, op het schoolplein, van mijn neven en mijn halfzus? Jonathan, koekoeksjong! Het is geen bloedband die me bond met mijn grootvader, het was zijn onbaatzuchtige liefde die ons bond, en de herinnering daaraan die ik koesterde. Een herinnering die in zwijgende beelden gevangen was op de stroken van de toverlantaarn.

Krr, tik... Ik hield mijn adem in toen de stilte werd doorbroken met de vleugelslag van de koekoek, die de schaduwen tussen het flakkerende vlammen van de toverlantaarn binnenvloog.

Koekoek.

Bam.

© Jack Schlimazlnik, 2011